

КУРМАНЖАН ДАТКА-ЧЫГЫШ АЯЛДАРЫНЫН ФЕНОМЕНИ

Бул макалада элибиздин тарыхындагы өзгөчө роль өтөгөн, өзүнүн даанышмандыгы, тубаса жөндөмдүүлүгү менен өлбөс-өчпөс из калтырган Курманжан датканын ишмердигине анализ жасалды.

Негизги сөздөр: кыргыз аялдары, даанышмандык, башкаруу, саясат.

KURMANJAN DATKA PHENOMENON OF WOMEN IN THE EAST

This article served a special role in the history of our people, and his wisdom, and innate ability to shoot and analyzed Kurmanjan datkas left a trail of immortal.

Key words: women, wisdom, government, politics.

Кыргыз элинин Томирис, Кыз Сайкал, Жаңыл Мырзадай кыраан кыздарынын бири, “Алай ханышасы” деген атак-даңкка ээ болгон Курманжан датка Маматбай кызы Орто Азия тарыхындагы көрүнүктүү айымдарынан болгон.

Курманжан “датка” деген наамды кыргыз аялдарынан гана эмес, жалпы Чыгышта биринчи болуп алган кадыр-баркы Азияда Чыгышы-Кытай, Батышы-Аралга чейин тез тараган тарыхый инсан. Табият берген таланттын шарапатына ылайык бийликти даанышмандык менен жүргүзүп, тунук акыл-эсине таянып, коомдун башкаруу ишине жигердүү катышкан.

Ал Алымбек датка менен баш кошкондон баштап, саясий мамлекеттик иштерге аралаша баштайт. Ошондон тартып Курманжандын аброю ансайын көтөрүлүп, Түштүк кыргызга, Фергана чөлкөмүнө, жалпы Орто Азияга белгилүү боло баштаган.

Курманжандын балалык мезгилине кайрыла турган болсок, ал жаш кезинен эле элдик үрп-адатты, каада-салтты кадырлаган, келим-кетимдүү үй-бүлөдө тарбиялангандыктан өз оюн тайманбай бетке айткан, акыл-эси башкалардан өзгөчөлөнүп турган, намыскөй кыздардан болуп өсөт. Анын мындай өсүшүнө атасы Маматбайдын да таасири зор болгон. Маматбай -накыл билги, орду менен сүйлөгөн, бирөөнүн акысын жебеген, кара өзгөйлүгү жок, мал жандуу, ата-тегинен динди, руханий түпкүлүктү бекем кармаган сабаттуу адам болгон.

Алымбек датка дагы өз мезгилинде түштүктүн белгилүү мамлекеттик ишмери катары далай мамлекеттик иштерге түздөн-түз катышкан. Курманжан күйөөсү Кокондо жүргөн маалда анын ордун жоготпостон, эл башында билги катары, ал гана эмес Алымбектин мамлекеттик иштеринде да кеңешчи катары таанылды. Алымбек менен Курманжан отуз жылдай ынтымак-ырашкерликте өмүр сүрүшкөн.

Ал эми 1862-жылы Алымбек датка Кокон хандыгында душман тарабынан өлтүрүлгөн кийин, Курманжан тагдырдын соккусуна мүнкүрөгөн жок. Тескерисинче, жазмыштын эркине моюн сунуп, күйөөсүнүн даткалык бийлигин улантып, өзүнүн көсөмдүгү жана дипломатиялык жөндөмдүүлүгү менен Алайдын гана кыргыздарына эмес, бүткүл Фергана өрөөнүндө даңктуу башкаруучу катары бааланган. Табиятынан чечкиндүү, зирек жаралган Курманжан ар кандай иштин түйүнүн акыл калчоо менен эртеңки күндүн жакшылыгынан үмүттөнүп, элинин тынчтыгы, ынтымактуулугу үчүн чече алган.

1865-жылы Кудаяр хан үчүнчү жолу тактыга отурган кезде Курманжан датка Кокон сарайына улуу уулу Абдылдабек менен келгендиги маалым. Мурунтан сый көрсөтүп, эне

катары санаган Кудаяр хандын энеси Жаркынайым менен Курманжан те Шералы хандын заманынан бери эле ынак, сырдаш болуп, Кудаяр бала кезинде эле Курманжанды жакшы билчү. Конокторду ызаат менен тосуп алган жана мөөр ойдуруп, кымкап чапан жаптырып, баалуу белек бердирген. Курманжан датканын даңкы Ферганага гана эмес, бүткүл Орто Азияга тарап, аброю өсүп кылымдын 60-70-жылдарында Фергана чөлкөмүндө андан өткөн таасирдүү адам болгон эмес.

1876-жылы февраль айынын 19-күнүндө Кокон хандыгын жоюу жана Фергана областын түзүү деген указ менен Фергана чөлкөмү орус курамына өттү. Бирок Россияга баш ийүүнү каалабаган Курманжан датка өз айылы менен Кашкар тарапка көчүп кеткен. Ал жактан Алайга “ Алай экспедициясы ” кызуу жүрүп жаткан учурда кайтып келген. Курманжан датканы орус аскерлери Чоң Алайда өргүп жаткан М. Д. Скобелевдин лагерине алып келишкен. Анын Алайдагы кадыр-баркын жакшы түшүнүү менен, Фергана чөлкөмүнүн биринчи аскер губернатору, генерал М.Д.Скобелев сый-урмат менен тосуп алган. Курманжан датка орус башкаруучулары менен мамиле түзүүдө акыл-эстүүлүктү жана кыраакылыкты көрсөткөн. Сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүндө генерал Курманжан датканын акылына, кыраакылыгына жараша ага “ Алай ханышасы“ деп баа берген. Ошентип алайлык кыргыздар Курманжан датканын көсөмдүгүнүн негизинде эч кандай кан төгүлүүсүз орус падышачылыгынын курамына биротоло каратылган.

Элибиздин тарыхындагы өзгөчө орду бар, өзүнүн даанышмандыгы, тубаса иш билги жөндөмдүүлүгү менен өз элин кан төгүлүүдөн сактап калган, элинин ынтымактуулугу жана биримдиги үчүн өлбөс-өчпөс из калтырган Алымбек датка жана Курманжан датка өндүү чыгаан инсандарыбыздын ишмердиги бир топ жылдар унутта калып, аларды эскерүүгө мүмкүнчүлүк болбой келген. Качан гана элибиз эгемендүүлүккө жетишкен күндөн баштап, мезгилдин көз жаздымында калып келген, бурмаланган тарыхый маселелерди, көптөгөн илимий жаңылыктарды ачууга жана чындыкты билүүгө жол ачылды. Ошондуктан 1991-жылы да датка энебиздин 180 жылдык маараке тою кызуу демилге менен республикалык деңгээлде өткөрүлгөн. Бүгүнкү күндө да “Алай ханышасынын” 200 жылдык юбилейи өлкөбүздүн булуң-бурчтарында түрдүү иш-чаралардын негизинде өткөрүлгөн. Учурда Кыргызстанда, айрыкча Ош шаарында улуттар аралык достукту, ынтымакты жана бейпилдикти сактоодо Курманжан датка энебиздин тарыхый ишмердүүлүгү үлгү катары мисал болуп бере алат.

Адабияттар:

1. Т.Өмүрзакова Курманжан датка Доор. Инсан. Ишмердүүлүк. Бишкек-2002
  2. Ө.Ж.Осмонов, А.А.Асанканов Кыргызстан тарыхы Бишкек- 2003 241-269-беттер
  3. Курманжан датка: Эскерүүлөр, кошоктор Ош-1991 3-5-54-беттер.
-